

Ключевые слова: выявление, расследование, следственные (розыскные) действия, подделка, документы, печати, штампы, бланки.

Soroka S.O., Marko S.I. The peculiarities of detection and the initial stage of investigation of forgery of documents, seals, stamps and forms, their sale or use.

The peculiarities of detection and the initial stage of investigation of the forgery of documents, seals, stamps and forms as well as their sale or use are explored. The algorithm of actions at the initial stage of investigation of such crime is offered.

Key words: detection, investigation, investigative (searching) activity, forgery, documents, seals, stamps, forms.

Стаття надійшла 15 квітня 2013 р.

УДК 343.2

С.В. Хилюк

NULLA POENA SINE LEGE ЯК СКЛАДОВА ПРИНЦИПУ ЗАКОННОСТІ У ПРАКТИЦІ ЄВРОПЕЙСЬКОГО СУДУ З ПРАВ ЛЮДИНИ

Присвячено дослідженню змісту правила nulla poena sine lege як складової принципу законності в розумінні Європейського Суду з прав людини, яке відображене у справах з застосування ст. 7 Конвенції про захист прав та основоположних свобод людини.

Ключові слова: nulla poena sine lege, принцип законності, рішення Європейського Суду з прав людини, покарання.

Постановка проблеми. Правила nulla poena sine lege та nullum crimen sine lege становлять ядро принципу законності. Nullum crimen sine lege стосується вирішення питання, яка поведінка є кримінально караною, а nulla poena sine lege – законності покарання. Незважаючи, що це є дві нерозривно пов'язані між собою складові одного принципу кримінального права, їм приділена далеко не однакова увага. За образним висловлюванням Шахрама Дана, у цьому тандемі правило nulla poena sine lege як «бідний родич», хоча така неухважність до нього не має ні виправдання, ні пояснень [2, с. 858–859]. Вимоги принципу законності у кримінальному праві покликані гарантувати право на свободу особи, право на справедливий суд, захистити від свавілля держави, при цьому nullum crimen sine lege адресоване всім людям, які

знаходяться під юрисдикцією держави (в тому числі й законослухняним), а правило *nulla poena sine lege* спрямоване на захист осіб, які вчинили злочини. Проте, як слушно зауважував один з класиків кримінального права, Джером Холл: «*nulla poena sine lege* є вершиною цінностей, виражених у кримінальному праві, насправді, поведження з особою, яка вчинила злочин, показує рівень розвитку цивілізації» [25, с. 57].

Кримінально-правова наука, практика та законодавство України на сучасному етапі оперують правилом *nulla poena sine lege* в традиційному для держави континентальної правової системи значенні. Проте, ми повинні брати до уваги, що починаючи з 1945 року, правило *nulla poena sine lege* як складова принципу законності відображено більш, ніж у десяти міжнародних правових актах про права людини, в тому числі й у ст. 7 Конвенції про захист прав та основоположних свобод людини Ради Європи (1950) (надалі Конвенція). Відтак Європейський Суд з прав людини (надалі ЄСПЛ), застосовуючи вказану норму, дав власне розуміння правила *nulla poena sine lege*, яке становить безсумнівну цінність для кримінального права України з огляду на високий авторитет цієї наддержавної інстанції та положення ст. 17 Закону України від 23 лютого 2006 р. «Про виконання рішень та застосування практики Європейського суду з прав людини» (де практика ЄСПЛ визнана джерелом права в Україні). І Конвенція, і практика її застосування ЄСПЛ за своєю правовою природою є породженням англо-американської правової системи, тому особливої гостроти набуває питання узгодження в рамках нашої правової системи традиційного розуміння правила *nulla poena sine lege* як складової принципу законності з позицією ЄСПЛ з цього питання. Закономірно, що першим кроком для вирішення такого завдання є визначити шляхом аналізу рішень з застосування ст. 7 Конвенції, як тлумачить ЄСПЛ правило *nulla poena sine lege*, що й є метою цього дослідження.

Стан дослідження. На сучасному етапі зміст правила «нема покарання без вказівки на це в законі в рамках принципу законності у кримінальному праві» досліджували А.Г. Кибальник, С. Г. Келлина, В.Н. Кудрявцев, Н.Ф. Кузнєцова, Ю.Є. Пудовочкін, С. С. Пірвагидов, Е.Е. Чередниченко, Дж. Холл та інші [25, с. 27–69; 30; 31; 32; 36, с. 84–99], проте питання гармонізації відповідних положень з практикою ЄСПЛ у цих роботах не ставилося. На необхідність враховувати практику ЄСПЛ у визначенні правила *nullum crimen sine lege* вказував В.О. Гацелюк, однак у своєму дослідженні безпосередньо такого

аналізу не здійснював [29, с. 153]. Частково практику ЄСПЛ з застосування ст. 7 Конвенції вивчав Ю.Б. Хім'як, але лише в контексті визначення правил конструювання, тлумачення та застосування оціночних понять у кримінальному праві [34, с. 10–11; 34]. П. В. Волосюк, досліджуючи рішення ЄСПЛ як джерело кримінального права Росії, зосередив увагу на питаннях зворотної дії кримінального закону, лише побіжно згадав про заборону аналогії та поширювального тлумачення у кримінальному праві [28, с. 94–99]. Разом з тим, як буде проілюстровано далі, ЄСПЛ розглядає правило *nulla poena sine lege* значно ширше, як одну з основоположних засад прав людини, вияв верховенства права.

Виклад основних положень. ЄСПЛ неодноразово наголошує, що гарантії, передбачені ст. 7 Конвенції, є вагомою складовою верховенства права, що посідає визначне місце в системі захисту, який забезпечує Конвенція. З-поміж іншого це підтверджується заборонаю обмежувати дію *nulla poena sine lege*, навіть в умовах воєнного чи надзвичайного стану [21, § 50]. Метою формулювання та застосування відповідного правила є забезпечити ефективний захист особи від свавільного засудження та покарання [8, § 148].

У теорії кримінального права виділяють чотири складових правила *nulla poena sine lege* (дві з них – це вимоги до якості кримінального закону, ще дві – правила щодо його застосування): *lex scripta* (покарання повинно базуватися на писаному праві); *lex certa* (вид та розмір покарання повинні бути чітко визначені); *lex praevia* (застосування покарання, яке було передбачене на момент вчинення злочину); *lex stricta* (покарання не може застосовуватися за аналогією) [2, с. 864]. Аналіз рішень показує, що ЄСПЛ дав власне трактування кожному з названих елементів правила *nulla poena sine lege*.

Правова позиція ЄСПЛ, що лише право може визначати склад злочину та встановлювати за нього покарання, відрізняється від класичного підходу до трактування *nullum crimen, nulla poena sine lege*, який бере початок з праць Ч. Беккарії. Будучи послідовним прихильником ідеї поділу державної влади на три гілки, цей вчений вбачав цінність принципу законності в обмеженні суду рамками закону [26, с. 91]. Проте сьогодні, як справедливо зазначає Б.В. Шаак, ідея поділу влади витісняється першочерговим завданням захистити особу, яка піддається кримінальним переслідуванням [1, с. 173]. Це виявляється зокрема й у тому, що правом, яке визначає злочинність діяння, на думку ЄСПЛ, є не лише нормативно-правовий акт вищої юридичної сили,

прийнятий законодавчим органом, а й писане та неписане право, в тому числі й судова практика. Розгорнуту характеристику поняття «право» («law») у контексті ст. 7 Конвенції ЄСПЛ дає в § 43 рішення у справі Хунтамакі проти Фінляндії (*Huntamaki v Finland*). Там зазначається, що цим терміном позначається як писане право, так і судову практику, а саме «ЄСПЛ у розумінні терміна «право» надає перевагу його змістовному значенню, а не формальному. Тому правом вважається в тому числі й підзаконні нормативно-правові акти та неписане право. У підсумку право – це діючі нормативні приписи в інтерпретації компетентних судів» [15, § 43]. Більше того, у рішенні *S.W.* проти Сполученого Королівства (*S.W. v the United Kingdom*) зазначається, що судова практика як джерело права сприяє прогресивному розвитку кримінального права [22, § 35–36]. Правові позиції ЄСПЛ дають підстави зробити висновок, що окремі матеріально-правові аспекти покарання можуть бути визначені у судовій практиці. Це підтверджується, зокрема, рішенням у справі Кастерс та інші проти Данії (*Custers, Deveaux and Turk v Denmark*). Заявники, активісти *Geenrease*, проникли всупереч встановленому порядку на охоронювану територію військової авіаційної бази у Гренландії, за що були притягнуті до кримінальної відповідальності та покарані штрафом у розмірі близько 670 євро. Чинне на той час на території Гренландії законодавство передбачало, що штрафи та подібні заходи кримінально-правового впливу, такі як конфіскація, відшкодування заподіяної шкоди, призначаються на підставі «усталеної практики» [12, § 85]. ЄСПЛ визнав, що такий «офіційний виняток» з принципу законності не суперечить ст. 7 Конвенції, оскільки з урахуванням усіх обставин справи (положень чинного законодавства, практики його застосування, реформи правової та судової системи) відповідає вимогам доступності та передбачуваності [12, § 89].

Слід звернути увагу, що поняття «покарання» в рамках Конвенції має автономне значення, а тому ЄСПЛ на власний розсуд визначає, які заходи впливу на особу є покаранням в розумінні Конвенції [20, § 96]. При вирішенні цього питання до уваги беруться такі критерії: чи відповідний захід застосовується за вчинення кримінального правопорушення; природа та цілі застосування відповідного заходу; його оцінка відповідно до національного права; порядок застосування відповідного заходу впливу; його суворість [24, § 28]. У результаті застосування вказаних критеріїв ЄСПЛ поняття «покарання» тлумачить ширше, ніж окремі держави-члени Ради Європи. Зокрема, у низці

рішень у справах проти Німеччини було визнано покаранням превентивне затримання (цей захід застосовується відповідно до § 66 КК Німеччини, у випадку, коли особа неодноразово вчинила злочини, за які їй призначалося позбавлення волі та становить небезпеку для суспільства), а відповідно поширено на нього всі гарантії, які передбачає правило *nulla poena sine lege* [18, §§ 131–133; 14, §§ 71–72; 16, § 57; 19, §§ 104–105]. Також ЄСПЛ визнав покаранням конфіскацію доходів, одержаних злочинним, у той спосіб, в який вона здійснюється у Великій Британії (відповідно до Закону про правопорушення, пов'язані з обігом наркотиків суд може визнати такими, що одержані в результаті незаконного обігу наркотиків, будь-яку власність, якою володіє правопорушник чи яка була передана йому впродовж попередніх 6 років чи майно, яке від подарував впродовж цього ж періоду), оскільки такий примусовий захід переслідує не лише превентивні та компенсаційні цілі, але й виконує каральну функцію [24, § 30]. З позиції ЄСПЛ не є покаранням внесення особи в реєстр осіб, які вчинили статеві злочини, так як такий захід має за мету спеціальну превенцію, а обтяження, які покладаються на особу не можна вважати суворими [5, §§ 43–45]. Гарантії, які передбачає правило *nulla poena sine lege*, поширюються на всі матеріально-правові положення про покарання, тобто як на ті, що стосуються визначення видів та розмірів покарання, окремих правил його призначення [8, § 161], проте не застосовуються щодо заходів, які забезпечують виконання покарання, таких як зміна режиму його відбування тощо [13, § 48].

Велика Палата ЄСПЛ у рішенні у справі Скоппола проти Італії (*Scoppola v. Italy*) проводить розмежування матеріально-правових та процесуально-правових положень про покарання, при цьому прямо вказує, що позиція національного законодавства з цього питання не є вирішальною [20, §§ 110–111]. Так, у справі Скоппола проти Італії (*Scoppola v. Italy*) матеріально-правовими визнали положення Кримінально-процесуального кодексу, які стосуються визначення тривалості позбавлення волі залежно від форми судочинства, яка буде обрана для розгляду справи [20, § 113]; а у справі Дель Ріо Прада проти Іспанії (*Del Rio Prada v. Spain*) – положення законодавства та судової практики, які визначають порядок обчислення терміну позбавлення волі з урахуванням пільг для в'язнів, які працюють [13, § 59]. Навпаки встановлення строків давності як підстави звільнення від кримінальної відповідальності ЄСПЛ визнав процесуальним інститутом, а тому констатував допустимість застосування закону, який набув чинності після

вчинення злочину, незважаючи на те, що це погіршило становище особи [4, §§ 148–151].

У розумінні ЄСПЛ компонент *lex certa* в правилі *nulla poena sine lege* передбачає, що матеріально-правові положення про покарання повинні бути чіткими, доступними та передбачуваними [8, § 154; 15, § 44]. Це означає, що людина повинна мати можливість визначити з їх тексту, яке покарання буде до неї застосоване у випадку вчинення певного діяння, за потреби з допомогою юриста чи наявного судового тлумачення [6, § 46]. Так, у справі *Kafkaris проти Кіпру* (*Kafkaris v. Cyprus*) було констатовано порушення вимоги чіткості, оскільки формулювання правових положень не давали можливості заявнику визначити межі покарання у вигляді довічного позбавлення волі, яке підлягало застосуванню за вчинений ним злочин. У кримінально-виконавчому законодавстві цей вид покарання прирівнювався до позбавлення волі на 20 років, а в судовій практиці визначався як позбавлення волі до кінця життя засудженого [6, § 53, 56]. Така колізія правових положень свідчить про відсутність чіткості та позбавляє особу можливості передбачити кримінально-правові наслідки діяння, відтак суперечить ст. 7 Конвенції. Чіткість правових положень щодо покарання означає не лише визначеність меж покарання, але й наявність чітких критеріїв вибору певного виду покарання. Цей висновок впливає з рішення у справі *Каміллері проти Мальти* (*Camilleri v. Malta*). Межі та вид покарання за вчинений заявником злочин диференціювався залежно від форми судочинства, яка буде обрана для розгляду справи. Цей вибір повинен був зробити Генеральний прокурор на власний розсуд, оскільки ні в законодавстві, ні в судовій практиці не було критеріїв, за якими можна було б віднести вчинене діяння до тієї чи іншої категорії. Тому суд констатував нечіткість правових положень у визначенні покарання, відповідно застосоване покарання було непередбачуваним, що суперечить ст. 7 Конвенції [10, §§40, 43].

Дамьєн Скалія слушно зазначає, що всі три критерія якості кримінально-правових положень тісно взаємопов'язані, наприклад, передбачуваність права залежить від його якості та доступності [33, с. 190]. ЄСПЛ визнає, що писане право доступне всім, а тому аксіомою є теза, що «незнання права не звільняє від відповідальності» [17, § 73]. У рішенні в справі *Кантоні проти Франції* (*Cantoni v. France*) ЄСПЛ наголошує, що вирішення питання про дотримання критерію передбачуваності залежить від змісту відповідних правових положень, сфери їх застосування та статусу особи, якій ці норми адресовані [11, § 35].

ЄСПЛ звертає увагу, що поступова інтерпретація судами умов кримінальної відповідальності від справи до справи з урахуванням суті порушення узгоджується з вимогами ст. 7 Конвенції. Тому, коли суд вперше використовує певний варіант тлумачення кримінально-правової норми, це самі по собі не свідчить про його непередбачуваність [15, с. 51].

Правило *nulla poena sine lege* містить вимоги щодо дії кримінально-правових положень про покарання в часі. Конвенція та практика її застосування ЄСПЛ передбачає заборону зворотної дії правових положень, які погіршують становище особи, це стосується як визначення діянь, які є кримінально-караними, так і покарання [18, § 134]. З урахуванням особливостей розуміння поняття «покарання» ЄСПЛ можна стверджувати, що суперечить ст. 7 Конвенції надання зворотної дії в часі положенням законодавства та судової практики, які передбачають більш тяжчий вид та розмір покарання, ніж той, що був чинним на момент вчинення злочину, а також менш сприятливих для особи матеріально-правових, в інтерпретації ЄСПЛ, правил призначення та визначення розміру покарання. Не можна погодитися з твердженням П.В. Волосоюка про те, що ЄСПЛ забороняє застосовувати зворотню дію кримінально-правових положень, які встановлюють нове покарання за злочин, вчинений до набрання ними чинності [28, с. 98].

У рішенні по справі Скоппола проти Італії (*Scoppola v. Italy*) зазначається, що заборона надавати зворотню дію в часі більш суворим кримінально-правовим положенням сама по собі передбачає ретроспективне застосування більш сприятливих для особи кримінально-правових положень. У цьому ж рішенні Велика Палата ЄСПЛ вказала, що у випадку коли з моменту вчинення злочину, до винесення остаточного вироку по справі кримінальне законодавство змінювалося, то застосуванню підлягають найбільш сприятливі для особи положення [20, с. 108–109]. Аналогічні положення були обґрунтовані в науці кримінального права України в межах вчення про дію кримінального закону в часі [27, с. 9, 19–21].

Дотримання правила *nulla poena sine lege* гарантує заборону застосування покарання за аналогією. Приклад призначення покарання за аналогією можемо побачити в кількох справах проти Туреччини. Там засудили до позбавлення волі видавців та редакторів видань, які містили заклики проти територіальної цілісності Туреччини, хоча такий вид покарання відповідно до положень чинного у цій країні законодавства застосовуються лише до редакторів, відповідальність видав-

ців менш сувора, і обмежується лише штрафом. Тому ЄСПЛ констатував порушення ст. 7 Конвенції [9, § 42].

Особливо гостро стоїть питання дотримання *nulla poena sine lege* у міжнародному кримінальному праві, на що зверталася увага у літературі, зокрема на відсутність максимальної межі покарання за окремі види злочинів, відсутність чітких правил на підставі яких можуть призначатися такі суворі покарання як, наприклад, довічне позбавлення волі [2, с. 926].

З цього приводу практика ЄСПЛ є досить обмеженою. Так Велика Палата у рішенні по справі Кононов проти Латвії зазначає, якщо у міжнародному праві немає чітко визначених санкцій, то покарання призначається на підставі внутрішньодержавного права [3, § 212].

Останнім часом науковці піднімають питання про розширення змісту правила *nulla poena sine lege* шляхом включення до нього вимоги щодо співмірності покарання [2, с. 925; 33, с. 200–204]. Проте у рішенні у справі Ашур проти Франції (*Achour v. France*) вказано, що ЄСПЛ перевіряє, чи застосоване до особи покарання не перевищує максимуму встановленого у законодавстві, а визначення належних до застосування за вчинення злочинів видів та розмірів покарань є компетенцією держави, а тому з цього приводу не можуть виникати питання про відповідність Конвенції [7, § 44]. Хоча, на думку Д.Скалія, в окремих рішеннях ЄСПЛ з застосування ст.ст. 3, 8–11 вже проглядається оцінка доцільності застосування деяких покарань [33, с. 22]. Але це може стати предметом іншого самостійного дослідження.

Висновки. В інтерпретації ЄСПЛ правило *nulla poena sine lege* включає:

1. *Lex scripta*: вид та розмір покарання, яке може бути застосоване за вчинення кримінального правопорушення, матеріально-правові правила його призначення та обчислення розмірів, визначається у правових положеннях, що містяться в нормативно-правових актах та судовій практиці.

2. *Lex certa*: будь-які матеріально-правові положення про покарання повинні бути чіткими, доступними та передбачуваними. Це означає, що людини повинна мати можливість з їхнього тексту визначити, яке покарання буде до неї застосоване у випадку вчинення певного діяння, за потреби з допомогою юриста чи наявного судового тлумачення. Чіткість правових положень щодо покарання означає визначеність меж покарання та наявність чітких критеріїв вибору певного виду покарання.

3. *Lex gravior*: не допускається надання зворотної дії у часі положенням законодавства та судової практики, які передбачають більш тяжкий вид та розмір покарання, ніж той, що був чинним на момент вчинення злочину, а також менш сприятливих для особи матеріально-правових, в інтерпретації ЄСПЛ, положень; ретроспективно повинні застосовуватися більш сприятливі для особи кримінально-правові положення; у випадку, коли з моменту вчинення злочину до винесення остаточного вироку у справі кримінальне законодавство змінювалося, то застосуванню підлягають найбільш сприятливі для особи положення.

4. *Lex stricta*: призначення покарання за аналогією забороняється.

1. Beth Van Schaak *Crimen Sine Lege: Judicial Lawmaking at the Intersection of Law and Morals* // *The Georgetown Law Journal* 2008 Vol/ 97: 119 P. 119–192.

2. Dana Shahrām *Beyond retroactivity to realizing justice a theory on the principle of legality in international criminal law sentencing* / Shahrām Dana // *The Journal of Criminal Law & Criminology*. Northwestern University School of Law. – Vol. 99. – No 4. P. 857–927.

3. ECtHR (Grand Chamber), *Kononov v. Latvia*. – 17 May 2010. – Application no. 36376/04: [Електронний ресурс] Режим доступу: <http://cmiskp.echr.coe.int/tkp197/view.asp?item=11&portal=hbkm&action=html&highlight=P7-4&sessionid=81020805&skin=hudoc-en>.

4. ECtHR, *Coëme and Others v. Belgium* 22 June 2000 Applications nos. 32492/96, 32547/96, 32548/96, 33209/96 and 33210/96: [Електронний ресурс] Режим доступу: <http://cmiskp.echr.coe.int/tkp197/view.asp?item=11&portal=hbkm&action=html&highlight=P7-4&sessionid=81020805&skin=hudoc-en>.

5. ECtHR, *Gardel v. France* 17 December 2009 Application no. 16428/05: [Електронний ресурс] Режим доступу: <http://cmiskp.echr.coe.int/tkp197/view.asp?item=11&portal=hbkm&action=html&highlight=P7-4&sessionid=81020805&skin=hudoc-en>.

6. ECtHR, GRAND CHAMBER *Kafkaris v. Cyprus* 12 February 2008 Application no. 21906/04: [Електронний ресурс] Режим доступу: <http://cmiskp.echr.coe.int/tkp197/view.asp?item=11&portal=hbkm&action=html&highlight=P7-4&sessionid=81020805&skin=hudoc-en>.

7. ECtHR, *Achour v. France* 29 March 2006 Application no. 67335/01: [Електронний ресурс] Режим доступу: <http://cmiskp.echr.coe.int/tkp197/view.asp?item=11&portal=hbkm&action=html&highlight=P7-4&sessionid=81020805&skin=hudoc-en>.

8. ECtHR, *Alimucaj v Albania*. – 7 February 2012. – Application no. 20134/05: [Електронний ресурс] Режим доступу: <http://cmiskp.echr.coe.int/>

tkp197/view.asp?item=11&portal=hbkm&action=html&highlight=P7-4&sessionid=81020805&skin=hudoc-en.

9. ECtHR, *Başkaya and Okçuoğlu v. Turkey* 8 July 1999 Applications nos. 23536/94 and 24408/94: [Електронний ресурс] Режим доступу: <http://cmiskp.echr.coe.int/tkp197/view.asp?item=11&portal=hbkm&action=html&highlight=P7-4&sessionid=81020805&skin=hudoc-en>.

10. ECtHR, *Camilleri v. Malta* 22 January 2013 Application no. 42931/10: [Електронний ресурс] Режим доступу: <http://cmiskp.echr.coe.int/tkp197/view.asp?item=11&portal=hbkm&action=html&highlight=P7-4&sessionid=81020805&skin=hudoc-en>.

11. ECtHR, *Cantoni v. France* Application no. 17862/91) 11 November 1996: [Електронний ресурс] Режим доступу: <http://cmiskp.echr.coe.int/tkp197/view.asp?item=11&portal=hbkm&action=html&highlight=P7-4&sessionid=81020805&skin=hudoc-en>.

12. ECtHR, *Custers, Deveaux and Turk v Denmark* 3 May 2007 Applications nos. 11843/03, 11847/03 and 11849/03: [Електронний ресурс] Режим доступу: <http://cmiskp.echr.coe.int/tkp197/view.asp?item=11&portal=hbkm&action=html&highlight=P7-4&sessionid=81020805&skin=hudoc-en>.

13. ECtHR, *Del Rio Prada v. Spain* 10 July 2012 Application no. 42750/09: [Електронний ресурс] Режим доступу: <http://cmiskp.echr.coe.int/tkp197/view.asp?item=11&portal=hbkm&action=html&highlight=P7-4&sessionid=81020805&skin=hudoc-en>.

14. ECtHR, *G v Germany* 7 June 2012 Application no. 65210/09: [Електронний ресурс] Режим доступу: <http://cmiskp.echr.coe.int/tkp197/view.asp?item=11&portal=hbkm&action=html&highlight=P7-4&sessionid=81020805&skin=hudoc-en>.

15. ECtHR, *Huntamaki v Finland*. – 6 March 2012. – Application no. 54468/09: [Електронний ресурс] Режим доступу: <http://cmiskp.echr.coe.int/tkp197/view.asp?item=11&portal=hbkm&action=html&highlight=P7-4&sessionid=81020805&skin=hudoc-en>.

16. ECtHR, *K v Germany* 7 June 2012 Application no. 61827/09: [Електронний ресурс] Режим доступу: <http://cmiskp.echr.coe.int/tkp197/view.asp?item=11&portal=hbkm&action=html&highlight=P7-4&sessionid=81020805&skin=hudoc-en>.

17. ECtHR, *K.-H. W v Germany* Application no. 37201/97 22 March 2001: [Електронний ресурс] Режим доступу: <http://cmiskp.echr.coe.int/tkp197/view.asp?item=11&portal=hbkm&action=html&highlight=P7-4&sessionid=81020805&skin=hudoc-en>.

18. ECtHR, *M v Germany* 17 December 2009 Application no. 19359/04: [Електронний ресурс] Режим доступу: <http://cmiskp.echr.coe.int/tkp197/view.asp?item=11&portal=hbkm&action=html&highlight=P7-4&sessionid=81020805&skin=hudoc-en>.

19. ECtHR, O.H. v Germany 24 November 2011 Application no. 4646/08: [Електронний ресурс] Режим доступу: <http://cmiskp.echr.coe.int/tkp197/view.asp?item=11&portal=hbkm&action=html&highlight=P7-4&sessionId=81020805&skin=hudoc-en>.

20. ECtHR, Scoppola v. Italy (no. 2) GRAND CHAMBER 17 September 2009 Application no. 10249/03: [Електронний ресурс] Режим доступу: <http://cmiskp.echr.coe.int/tkp197/view.asp?item=11&portal=hbkm&action=html&highlight=P7-4&sessionId=81020805&skin=hudoc-en>.

21. ECtHR, Stretletz, Kessler and Krens v. Germany [Електронний ресурс] Режим доступу: <http://cmiskp.echr.coe.int/tkp197/view.asp?item=11&portal=hbkm&action=html&highlight=P7-4&sessionId=81020805&skin=hudoc-en> §41 Huntamaki v Finland 6 March 2012 Application no. 54468/09.

22. ECtHR, S.W. v. United Kingdom / – 22 November 1995. – Application no. 20166/92: [Електронний ресурс] Режим доступу: <http://cmiskp.echr.coe.int/tkp197/view.asp?item=11&portal=hbkm&action=html&highlight=P7-4&sessionId=81020805&skin=hudoc-en>.

23. ECtHR, Ünsal Öztürk v. Turkey 4 October 2005 Application no. 29365/95: [Електронний ресурс] Режим доступу: <http://cmiskp.echr.coe.int/tkp197/view.asp?item=11&portal=hbkm&action=html&highlight=P7-4&sessionId=81020805&skin=hudoc-en>.

24. ECtHR, Welch v UK 09 February 1995 Applications nos 17440/90: [Електронний ресурс] Режим доступу: <http://cmiskp.echr.coe.int/tkp197/view.asp?item=11&portal=hbkm&action=html&highlight=P7-4&sessionId=81020805&skin=hudoc-en>.

25. Hall Jerom General principles of Criminal law: second edition / Jerom Hall. – New York: Indianapolis, 1960. – 642 p.

26. Бекария Ч. О преступлениях и наказаниях / Ч. Бекария. – М.: ИНФРА-М, 2004. – VI. – 184 с.

27. Васи́лаш В.М. Чинність кримінального закону України в часі: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук: спец. 12.00.08 «Кримінальне право та кримінологія; кримінально-виконавче право» / В.М. Васи́лаш. – К.: КУ ім. Тараса Шевченка, 1995. – 25 с.

28. Волосюк П.В. Решения Европейского суда по правам человека как источник уголовного права России: дис. ... канд. юрид. наук: спец. 12.00.08 «Уголовное право и криминология; уголовно-исполнительное право» / П.В. Волосюк. – Ставрополь: ГОУ ВПО Ставропольский государственный университет, 2005. – 172 с.

29. Гацелюк В.О. Реалізація принципу законності кримінального права України (загальні засади концепції): монографія / В.О. Гацелюк // МВС України; Луганський державний університет внутрішніх справ. – Луганськ: РВВ ЛДУВС, 2006. – 280 с.

30. Келина С.Г. Принципы советского уголовного права / С.Г. Келина, В.Н. Кудрявцев. – М., 1988. – 175 с.

31. Кибальник А.Г. Современное международное уголовное право / А.Г. Кибальник. – СПб.: Изд-во «Юридический центр Пресс», 2003. – 252 с.

32. Курс уголовного права. – Т. 1. Общая часть. Учение о преступлении / Н.Ф. Кузнецова, И.М. Тяжкова; под ред. Н.Ф. Кузнецовой, И.М. Тяжковой. – М.: Зерцало, 2002. – 535 с.

33. Скалиа Д. Несколько соображений о гарантиях, при сущих принципе верховенства закона, применительно к санкциям, пресечению военных преступлений и наказанию за них / Д. Скалиа // Международный журнал Крайнего Креста. Т. 90. Номер 870. – 2008. – июнь. – С. 187–206.

34. Хім'як Ю.Б. Гармонізація кримінального права України з практикою Європейського Суду з прав людини: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук: спец. 12.00.08 «Кримінальне право та кримінологія; кримінально-виконавче право» / Ю.Б. Хім'як. – К.: Національна академія наук України; Інститут держави і права ім. В.М. Корецького. – 2011. – С. 10–11. – 21 с.

35. Хім'як Ю.Б. Оціночні кримінально-правові поняття та вимога визначеності закону у рішеннях Європейського суду з прав людини / Ю.Б. Хім'як // Вісник Національної академії прокуратури України. – 2011. – № 2. – С. 65–70.

36. Чердниченко Е.Е. Принципы уголовного законодательства понятие, система, проблемы законодательной регламентации / Е.Е. Чердниченко. – М.: Волтерс Клувер, 2007. – 192 с.

Хылюк С.В. Nulla poena sine lege как часть принципа законности в практике Европейского Суда по правам человека.

Посвящено исследованию содержания правила nulla poena sine lege как составляющей принципа законности в интерпретации Европейского Суда по правам человека на основании решений по применению ст. 7 Конвенции о защите прав и основных свобод человека.

Ключевые слова: *nulla poena sine lege, принцип законности, решения Европейского Суда по правам человека, наказание.*

Khyliuk S.V. Nulla poena sine lege as a part of the legality principle in the practice of the European Court of Human rights.

The article is devoted to the research of the nulla poena sine lege as a part of the legality principle in the practice of the European Court of Human rights by analyzing the positions, set forth in the judgments on application of article 7 of the Convention on Human rights and Fundamental Freedoms Protection.

Key words: *nulla poena sine lege, legality principle, case-law of the European Court of Human rights, penalty.*

Стаття надійшла 28 березня 2013 р.